

Prof. dr hab. Józef Bednarek

Akademia Pedagogiki Specjalnej im M. Grzegorzewskiej w Warszawie

Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie

Prof. dr hab. Maciej Tanaś

Uniwersytet Warszawski

Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie

BEZPIECZEŃSTWO JAKO PROBLEM PEDAGOGICZNY

WPROWADZENIE

W społeczeństwie informacyjnym oraz w gospodarce opartej na wiedzy miejsce i znaczenie bezpieczeństwa, zwłaszcza w obliczu zagrożeń, niesionych przez cyberprzestrzeń, jest szczególne. Dziś nikt już nie kwestionuje roli przeobrażeń społecznych, postępu naukowo-technicznego i nasilających się procesów globalizacji oraz wynikającej z nich potrzeby dogłębnej ich analizy teoretycznej i działań praktycznych. Te ostatnie są jednak znacznie bardziej powszechne. Mają bowiem bezpośredni związek z przemianami społecznymi, ustrojowo-politycznymi, kulturowymi i światopoglądowymi. Różnorodne aspekty zagrożeń wynikających z niekontrolowanego rozwoju współczesnych mediów budzą niepokój opinii publicznej i są na tyle powszechne, że obejmują swym zasięgiem różne grupy społeczne wyodrębnione według dowolnie wybranych kryteriów. Szczególne zainteresowanie opinii budzą zagrożenia rozwoju osobowego dzieci i młodzieży jako grupy wiekowej nie mającej dystansu do prezentowanych w cyberprzestrzeni wartości i ocen. Z tego względu problem bezpieczeństwa w świecie współczesnych mediów staje się palącym problemem pedagogicznym.

Wdrażanie i wykorzystanie telewizji, komputerów, Internetu i telefonii komórkowej następuje znacznie szybciej, niż upowszechnienie wcześniejszych historycznie odkryć i wynalazków. One też były i są źródłem nowych szans, wyzwań i zagrożeń. Wyjątkowym i jednocześnie nowym obszarem zastosowania najnowszych technologii jest świat wirtualny, powstały na bazie mediów (multimediów, hipermediów) i technologii informacyjno-komunikacyjnych. Pozytywne skutki ich rozwoju wiążą się z każdym obszarem aktywności społeczno-zawodowej człowieka. Działania pedagogiczne, zwłaszcza profilaktyczne i resocjalizacyjne, ale także legislacyjne, administracyjne i ekonomiczne, podejmowane są niestety dopiero w obliczu dramatycznych, często jakże niepożądanych skutków funkcjonowania człowieka w świecie mediów, w tym - w rzeczywistości wirtualnej.

Szkoła w bardzo małym i w gruncie rzeczy niewystarczającym stopniu przygotowuje dzieci i młodzież do nowych wyzwań stwarzanych przez rozwój technologii teleinformatycznych. Nie stwarza warunków do ochrony przed uzależnieniami od najnowszych

technologii, a także patologiami obecnymi w świecie wirtualnym. Stan ten wynika z braku przygotowania nauczycieli (pedagogów) i rodziców do nowych zadań wychowawczych. Z tych też powodów bezpieczeństwo pojawia się jako najnowszy i wyjątkowo ważny problem pedagogiczny.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż ogólna literatura na temat znanych zagrożeń medialnych jest bogata. Stosunkowo mało jest natomiast publikacji ukonkretniających kierunki zagrożeń i ich postacie w świecie tworzonym przez technologie informacyjne.

Podstawową tezą rozważań jest stwierdzenie, że: najnowsze technologie tworzące cyberprzestrzeń, dynamicznie i w sposób globalny wpływają na przemiany w zakresie bezpieczeństwa człowieka, rodzą też pilną potrzebę badań empirycznych oraz namysłu pedagogicznego nad funkcjonowaniem człowieka w cyberprzestrzeni, jego twórczą aktywnością, konsekwencjami dla rozwoju (w tym zagrożeniami) oraz znaczeniem owych technologii dla wielowymiarowej aktywności człowieka (sfera ludyczna, sfera pracy, pole kontaktów społecznych, edukacji itd.) w świecie realnym. Nowe zjawiska zmuszają do zmian filozofii kształcenia i wychowania. Tymczasem instytucje oświatowe i resocjalizacyjne nie są do tych zadań przygotowane.

Zdecydowana większość problemów związanych z bezpieczeństwem medialnym wynika z sygnalizowanego od lat zjawiska „luki ludzkiej”, o którym pisali autorzy raportów rzymskich²⁸¹, czy też z „cywilizacji na rozdrożu”, podnoszonej tak wyraziście przez Bogdana Suchodolskiego²⁸². Nowe technologie, będące wytworem cywilizacji naukowo-technicznej, a jednocześnie jej symbolem, burzą tradycyjnie ukształtowany porządek kultury, rodząc wrażenie chaosu i braku zasad. Z tego też powodu zagubienie współczesnego człowieka jest tak groźne, a katalog negatywnych skutków braku zasad – tak bogaty. Zagrożenia związane z mediami elektronicznymi rodzą niebezpieczeństwa, których różnorodne jednostkowe przejawy i społeczne skutki odczuwamy coraz dotkliwiej.

Świadomość ogromnej roli mediów cyfrowych w kształtowaniu postaw młodego pokolenia, a także - celowości działań zmierzających do zapobiegania negatywnym następstwom burzliwego i nie poddanego refleksji humanistycznej rozwoju najnowszych technologii w różnych obszarach działalności ludzkiej – spowodowała, że **celem wystąpienia uczyniono analizę najważniejszych aspektów bezpieczeństwa i zagrożeń, które cyberprzestrzeń niesie człowiekowi i szkole.**

Z powyższych uwag wynikają podstawowe problemy na jakie powinien odpowiedzieć współczesny badacz. Sprawdzić je można, najogólniej formułując, do następujących kwestii:

1. Jaki jest pedagogiczny kontekst bezpieczeństwa człowieka w obliczu rozwoju nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych?
2. Jakie są edukacyjne aspekty przemian technologicznych i ich wpływu na bezpieczeństwo człowieka?
3. Jakie są zagrożenia bezpieczeństwa związane z cyberprzestępczością?
4. Przed jakimi problemami i wyzwaniem staje edukacja na progu XXI wieku w obliczu inwazji medialnej?

²⁸¹ J. W. Botkin, M. Elmandjra, M. Malitza, *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”?*, PWN, Warszawa 1982.

²⁸² B. Suchodolski, *Wychowanie mimo wszystko*, WSiP, Warszawa 1990.

PEDAGOGICZNY KONTEKST BEZPIECZEŃSTWA CZŁOWIEKA W OBLICZU ROZWOJU NOWYCH TECHNOLOGII INFORMACYJNO- KOMUNIKACYJNYCH

Bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym, a zatem rozmaicie definiowanym. Najczęściej bezpieczeństwo określane jest jako stan wolny od zagrożeń. W sensie najogólniejszym bezpieczeństwo oznacza zdolność do przeciwstawiania się, unikania, bądź też zapobiegania wszelkim zagrożeniom. W ramach procesu kształcenia i wychowania dzieci i młodzież spotykają się z tematyką obejmującą zagadnienia bezpieczeństwa, wojny i pokoju, rozpoznania zagrożeń i innymi aspektami²⁸³.

Kontekst rozważań nad bezpieczeństwem świata rzeczywistego i wirtualnego może obejmować następujące rodzaje, obszary i wymiary analiz:

1. **Analizę procesualną** prowadzoną w ujęciu przeszłość - współczesność - przyszłość.

2. **Analizę systemową**, uwzględniającą cel, zadania i elementy składowe.

3. **Obszary analiz:** - **teoretyczny** (teorie i koncepcje naukowe w zakresie poznania rozumianego jako proces i jego rezultat), - **metodologiczny** (badania empiryczne i jakościowe), - **praktyczny** (działania oświatowe: wychowawcze, kształcące i opiekuńcze, także instytucjonalne w zakresie zarządzania i administrowania placówkami oświatowymi, działania w zakresie standardów, planów i programów kształcenia itp.).

4. **Wymiary analiz:** - **jednostkowy** (osobowość dziecka, dorosłego), - **zespołowy** (m.in.: rodzina, zespół pracowniczy lub realizujący inne zadania), - **grupowy** (m.in.: klasa szkolna, organizacja), - **lokalny** (m.in.: mieszkańcy miejscowości, aglomeracji), - **regionalny** (m.in.: państwo, kontynent), a nawet - **światowy** (konsekwencje globalizacji i ścierania się społeczeństw o odmiennych doświadczeniach kulturowych i cywilizacyjnych, wiedza o przestrzeni kosmicznej i działaniach w niej człowieka, w tym łączność satelitarna itd.).

Zatem świat cyfrowy jest przedmiotem interdyscyplinarnych badań, obejmujących wiedzę z zakresu nauk: humanistycznych i społecznych, technicznych, cybernetycznych i informatycznych, ekonomicznych, politycznych, przyrodniczych (ekologicznych), medycznych i wielu innych.

Kontakt człowieka z owym światem niesie szereg zagrożeń²⁸⁴ związanych z **rozwojem fizycznym** (niedorozwój układu mięśniowo-szkieletowego, osłabienie wzroku, krótkowzroczność, otyłość, efekty uboczne emisji toksyn i promieniowania elektromagnetycznego itp.),²⁸⁵ **rozwojem intelektualnym** (osłabienie zdolności kreatywnych, wyobraźni i koncentracji uwagi, zubożenie umiejętności wysławiania i pisanie, a także – brak cierpliwości do nauki oraz naśladownictwo, jak również niedorozwój umiejętności systematycznego uczenia się, „merytoryczne zagubienie” – tj. brak wiedzy spójnej i usystematyzowanej, przewagę uczenia się przez naśladownictwo i myślenia konkretno-obrazowego), **rozwojem emocjonalnym i społecznym** (frustracje, nerwice i wyuczona agresja, „izolacja społeczna” – tj. osłabienie osobowych więzi z rodziną, nauczycielem i rówieśnikami,

²⁸³ Zob. W. J. Malinowski (red.), *Bezpieczeństwo człowieka i zbiorowości społecznych*, Wyd. Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 7-9.

²⁸⁴ M. Tanaś, *Źródła inspiracji pedagogicznych na progu XXI wieku*. „Edukacja Otwarta” 2002, nr 1/2 (5/6), s. 175-186.

²⁸⁵ Zob. M. Tanaś: *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomaganego komputerowo*. "Toruńskie Studia Dydaktyczne" 1993, nr 3 (II).

brak samodyscypliny i niedorozwój motywacji, obojętność społeczna, a także uczenie się przez torowanie treści niepożądanych wychowawczo, dostęp do grup przestępczych i parareligijnych, krypto, czy jawnie satanistycznych, szerzących idee destrukcji, agresji, zła i nihilizmu²⁸⁶), wreszcie – **rozwojem moralnym** (odbior informacji pozbawionych etycznego i moralnego kontekstu, dostęp online do treści nieodpowiednich do wieku dziecka oraz brak celu i odpowiedzialności przy poszukiwaniu i przyswajaniu wiedzy).

Powyższą listę zaburzeń rozwoju intelektualnego warto uzupełnić o **zmiany struktury percepcji**²⁸⁷ oraz **upośledzenie umiejętności językowych** (niewłaściwa struktura wypowiedzi, ubogie słownictwo, problemy z właściwą wymową i akcentowaniem, posługiwanie się żargonem itd.),²⁸⁸ a także **zagrożenia komunikacyjne** (osłabienie więzi międzyludzkich i zastępowanie dialogu osobowego i kontaktu komunikacją elektroniczną, zaburzenia tożsamości osobowej, wynikające z „zakładania fałszywych masek” i manifestowania dowolnych cech osobowych).

Charakteryzując tworzący się świat cyfrowy, należy przede wszystkim podkreślić, że rozwija się on wyjątkowo dynamicznie, obejmuje wszystkich i jest wszechobecny (każdy etap rozwoju człowieka i pola jego aktywności). Ponadto warto zwrócić uwagę na ambiwalentność (występują jednocześnie zalety i wady). Świat ten silnie oddziałuje na następujące sfery człowieka: 1) poznawczą, 2) emocjonalno-wolicjonalną, 3) psychomotoryczną. Wszystkie te sfery mogą stać się przestrzenią różnorodnych manipulacji, na niespotykaną wcześniej, a groźną – skalę.

Analiza relacji między człowiekiem i budowanym przez niego światem cyfrowym ujawnia smutną prawdę o alienacji człowieka w świecie współczesnych mediów, co w swych konsekwencjach prowadzi do nieuświadomionych motywacji i postępowania w realnym życiu. Rodzą się liczne problemy, konflikty, podziały i konfrontacje. Systematycznie też powiększa się „luka ludzka” wyznaczana przez dwie oddalające się od siebie linie, symbolizujące rosnący dysonans pomiędzy cywilizacją naukowo-techniczną tworzącą świat cyfrowy (pierwsza linia) i cywilizację humanistyczną (wartości, normy aksjologiczne i zasady postępowania).

W tym kontekście pojawia się pytanie o cywilizacyjną oraz kulturową rolę człowieka. Bez wątplenia był on twórcą postępu, w efekcie jednak rozwoju techniki stawał się też jej „ofiara”. Coraz bardziej aktualne staje się zatem pytanie o to czy może on być „zbawicielem” w okresie współczesnych przemian oraz racjonalnym twórcą i użytkownikiem osiągnięć technologicznych? Refleksje ta jest szczególnie istotna obecnie, gdy owe osiągnięcia technologiczne kształtują coraz więcej sfer realnego życia człowieka. Musi mieć ona realny wpływ na programy kształcenia kierowane do różnych wiekowo grup społecznych, a przede wszystkim – na współczesną szkołę. Niestety nauczyciele i pedagodzy nie są przygotowani do nowych zadań.

²⁸⁶ Zob. szerzej M. Tanaś: *Cywilizacja globalna, społeczeństwo informacyjne a kształcenie*. „Kultura i Edukacja” 1999, nr 1.

²⁸⁷ K. Krzysztofek: *Rozwój społeczeństwa informacyjnego w Polsce a wyzwania dla polityki edukacyjnej i kulturalnej* (Rekomendacje). Zob. Informacja o ekspertyzach opracowanych w roku 2000 http://www.institute-of-culture.p...t/raporty/raport_krzysztofek.html.

²⁸⁸ W. Cwalina: *Generacja Y – ponury mit czy obiecująca rzeczywistość*. [W:] *Internet. Fenomen społeczeństwa informacyjnego*. Praca zbiorowa pod red. T. Zasępy i R. Chmury. Częstochowa 2001, s. 37.

Zasygnalizowane kwestie wiążą się ściśle z koniecznością ich analizy w kontekście nauk humanistycznych, społecznych, prawnych, ekonomicznych, technicznych, medycznych i innych. Problemy te nie są w wystarczającym stopniu obecne na międzynarodowych i krajowych konferencjach naukowych. Tymczasem kwestie związane z humanistycznym obliczem techniki oraz bezpieczeństwem człowieka i jego dzieł w cyberprzestrzeni są znaczące, powszechne i budzą niepokój społeczny. Nigdy w przeszłości człowiek nie miał do czynienia z tak wieloma nakładającymi się sferami: werbalną, audiowizualną, multimedialną, cyfrową i wirtualną. Ich znaczenie z punktu widzenia nauk zajmujących się wychowaniem i kształceniem, a także nauk prawnych jest trudne do przecenienia.

EDUKACYJNE ASPEKTY PRZEMIAN TECHNOLOGICZNYCH I ICH WPŁYWU NA BEZPIECZEŃSTWO CZŁOWIEKA

Aktualne wyzwania cywilizacyjne rodzą się z osiągnięć nauki, przeobrażeń społecznych (społeczeństwo informacyjne, społeczeństwo wiedzy), nasilających się procesów globalizacyjnych (wejście Polski do struktur Unii Europejskiej, i in.), ale także z rozwoju technologii informacyjno-komunikacyjnych. Współczesne technologie są wszechobecne, stały się narzędziem rozwoju naukowo-technicznego i umożliwiają funkcjonowanie społeczeństwa wiedzy. W internetowym i satelitarnym przekazie informacji ulegają zatarciu granice naturalne, polityczne i kulturowe. Technologie informacyjno-komunikacyjne dokonały olbrzymiego przełomu cywilizacyjnego – żadne inne odkrycie w tak istotnym stopniu nie wpłynęło na życie, edukację, aktywność zawodową oraz bezpieczeństwo ludzi.

Wśród wielu czynników związanych z istnieniem nowych mediów we współczesnym społeczeństwie szczególną rolę spełniają następujące aspekty:

1. Informacyjne – wiążące się z tym, iż informacja (na szczęście także wiedza), jest wartością dla każdego człowieka. Informacja staje się również najcenniejszym towarem, Miejsce i znaczenie informacji symbolicznie wyraża się w nazwie współczesnego, rozwiniętego społeczeństwa (po rolniczym i przemysłowym wyrasta społeczeństwo informacyjne²⁸⁹). W tym kontekście **wyjatkowego znaczenia nabiera kształtowanie postaw dzieci i młodzieży wobec nauki i techniki, ich wiedzy, umiejętności, ale także racjonalnego, krytycznego i twórczego korzystania z informacji oraz narzędzi jej magazynowania, przetwarzania i rozpowszechniania.**

2. Informatyczne, wyrażające się w dynamicznym, niemal wykładniczym rozwoju nowych technologii i mediów, które stają się powszechnymi narzędziami współczesnej, edukacji, zwłaszcza w zakresie doskonalenia zawodowego, kształcenia specjalistycznego i kształtowania nowych kompetencji. Sprzęt informatyczny i komunikacyjny, pełniąc coraz więcej funkcji, staje się istotnym narzędziem dostępu do najnowszej wiedzy²⁹⁰ i pozwala na realizację licznych i jednocześnie coraz

²⁸⁹ Zob. L. W. Zacher (red.), *Społeczeństwo informacyjne. Aspekty techniczne, społeczne i polityczne*, Warszgraf, Lublin - Warszawa 1986; A. Toffler, *Trzecia fala*, PIW, Warszawa 1986, *Szok przyszłości*, PWN, Warszawa 1974.

²⁹⁰ B. Galwas *Techniki teleinformatyczne w edukacji*, [w:] *Internet i Techniki multimedialne w edukacji*, Warszawa 2004, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji (materiały z seminarium, Warszawa 05.12.2003), s. 5.

bardziej złożonych zadań edukacyjnych²⁹¹. Również urządzenia cyfrowe przeznaczone do celów amatorskich są coraz bardziej profesjonalne. **Atrakcyjność sprzętu i jego powszechna dostępność coraz częściej wykorzystywane są do działań niezgodnych z zasadami współżycia społecznego, a nawet z prawem. Urządzenia owe okazują się użyteczne nie tylko w dokonywaniu przestępstw teleinformatycznych popełnianych na dzieciach i młodzieży, ale także – przez nich. W rzeczywistości wirtualnej tworzy się nowa przestrzeń patologii i przestępczości.**

W tym miejscu warto przypomnieć tzw. „problem 2000”, nazywany również „problemem milenijnym”. Był on przykładem szczególnego zagrożenia, związanego ze skutkami nie przygotowania części programów komputerowych do funkcjonowania po roku 1999, co mogło skutkować anarchizacją i chaosem wielu realnych dziedzin życia. Analiza literatury, zwłaszcza czasopism informatycznych, wskazywała na różnorodne, a niepożądane konsekwencje owego problemu dla instytucji mających istotne znaczenie dla bezpiecznego funkcjonowania państwa. „Problem 2000” mógł stanowić realną groźbę możliwego naruszenia stabilności państwa. Chodziło bowiem o bezpieczeństwo instytucji, przedsiębiorstw, banków i innych podmiotów o charakterze militarnym, energetycznym, łącznościowym i finansowym. Z tych też powodów kwestia ta stała się przedmiotem obrad sejmowych.

3. Społeczne, wynikające z przeobrażeń zbiorowości ludzkich na wielką skalę. Nowa technika zbudowała nową stratyfikację społeczną opartą o dostęp do nowych technologii i umiejętność korzystania z nich. W ten sposób wyodrębnił się podział na kilka grup. Pierwszą z nich stanowią ci, którzy nie mają dostępu do informacji i zapewne długo jeszcze nie będą go mieć (szacuje się obecnie, że obejmuje ona około 3 miliardów ludzi, tj. ponad 50% mieszkańców Ziemi). Grozi im marginalizacja i wykluczenie społeczne. Drugą, niewiele mniej liczną grupę (40% populacji) stanowią osoby posiadające wprawdzie dostęp do informacji za pośrednictwem technologii informacyjnych i mediów, ich problemem jest jednak brak wiedzy i umiejętności korzystania z owego bogactwa. Ostatnia, najmniej liczna grupa (10% populacji) to osoby zajmujące się generowaniem informacji i manipulacją nimi. Konsekwencją takiego podziału społeczeństwa w skali globalnej są problemy z dominacją technologiczną i ekonomiczną, a w konsekwencji także polityczną i kulturową krajów zaawansowanych gospodarczo i technologicznie, a także zwykłe, ludzkie tragedie. Pojawiają się nowe instytucje i organizacje związane z mediami cyfrowymi. Instytucje te są wynikiem nowych potrzeb i możliwości tworzenia w sferze magazynowania, przetwarzania i wykorzystywania informacji. Kształująca od wieków wrażliwość i ucząca myślenia książka staje się dla pokolenia Millenium Kids coraz mniej powszechna i obecna²⁹². Rodzą się: „społeczność w sieci”, „pokolenie SMS-ów i MMS-ów”. Dostęp do technologii informacyjnych **pozwala realizować różnorodne zadania, jakże często sprzeczne z prawem. Tworzy się nowy obszar patologii związanych z wykluczeniem społecznym i przestępczością.**

²⁹¹ M. Tanaś, *Edukacyjne zastosowania komputerów*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1997; M. Tanaś (red.), *Technologie informacyjne w procesie dydaktycznym*, MIKOM, Warszawa 2005; M. Tanaś (red.), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, WSP ZNP, Impuls, Warszawa 2005.

²⁹² U. Eco, *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki*, PIW, Warszawa 1996.

4. Ekonomiczne, polegające na tym, że coraz więcej ludzi zajmuje się wiedzą i usługami informacyjno-komunikacyjnymi. Proces ten ma charakter globalny²⁹³. Powstają nowe zawody, specjalności i specjalizacje związane z mediami i technologiami informacyjnymi. Jednocześnie zanikają zawody tradycyjne związane z rolnictwem i przemysłem. Należy mocno podkreślić, iż automatyzacja, robotyzacja, komputeryzacja i informatyzacja oraz nanotechnologie sprzyjają bezrobociu. „(...) Nowe technologie redukują liczbę miejsc pracy, na naszych oczach zanikają pewne zawody, jednocześnie powstają nowe zawody i nowe miejsca pracy, „lepsze”, na wyższym poziomie, zwykle lepiej płatne, ale też wymagające większych kwalifikacji”²⁹⁴. To one mają największy wpływ na wytwarzanie produktu krajowego brutto, formę i rodzaj zatrudnienia, ale także na strukturalne bezrobocie i brak pracy dla osób bez odpowiednich kwalifikacji.

Należy jeszcze raz podkreślić, iż powyższe przesłanki społeczno-ekonomiczne, budowa „nowego ładu społecznego”, nowy podział społeczności w skali globalnej i jednocześnie powstawanie gospodarki opartej na wiedzy w niedalekiej przyszłości mogą mieć jeszcze bardziej dramatyczne i dla wielu nawet tragiczne skutki.

5. Inne, m.in. filozoficzne, socjologiczne, prawne, etyczne, medyczne, ujawniające szeroki obszar refleksji naukowej i skłaniające do dogłębnych oraz wieloaspektowych przemyśleń i konstatacji.

ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA ZWIĄZANE Z CYBERPRZESTĘPCZOŚCIĄ

Z wyżej wymienionych analiz wynikają nowe obszary zagrożeń. Z nich najbardziej istotne wydają się następujące:

1. **Luka ludzka** i dysonans pomiędzy cywilizacją naukowo-techniczną i humanistyczną z każdym rokiem stają się coraz większe. Ich przejawem jest coraz bardziej zróżnicowany liczebnie dostęp do informacji. Ten obszar wydaje się być może abstrakcyjny, niewyobrażalny, ale jeśli przywołane zostanie sformułowanie Mc Luhana, że „świat staje się małą elektroniczną wioską”²⁹⁵, jakże ważny i aktualny dla współczesnego człowieka.

Innym niezwykle istotnym problemem jest polaryzacja społeczeństwa pod względem dostępu i możliwości korzystania ze zdobyczy nowego informacyjnego porządku. Szacunkowo przyjmuje się, że 20% osób korzysta z 80% istniejących zasobów. Asymetria ta pogłębia się, a jedną z przyczyn tego stanu jest to, że nie wszyscy mają dostęp do odpowiednich systemów informacyjnych i nie wszyscy potrafią korzystać z istniejących baz danych i środków komunikacji. Don Tapscott zadał pytanie „Czy nadchodzi czas rewolty elit, które wykorzystają dostęp i świadomość nowej technologii dla pogłębienia swojej izolacji, posyłając dzieci do prywatnych szkół, kontaktując się w ramach zamkniętych kręgów znajomych i kooperantów w cyberprzestrzeni, jednocześnie tracąc poczucie odpowiedzialności

²⁹³ Z. Bauman, *Globalizacja i co z tego wynika*, PIW, Warszawa 2000.

²⁹⁴ W. Chmielarz, *Handel elektroniczny nie tylko w gospodarce wirtualnej*, Wyd. Nauk Wydziału Zarządzania UW, Warszawa 2001.

²⁹⁵ M. McLuhan, *Środki masowego komunikowania – przedłużenie człowieka*, [w:], A. Sיעiński (red.), *Technika a społeczeństwo*, PIW, Warszawa 1974.

wobec przyziemnej reszty społeczeństwa?”²⁹⁶. Pamiętać należy, że każdy sprostać musi wyzwaniu informacyjnemu i za pomocą narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnych maksymalizować korzyści personalne, a w konsekwencji społeczne i gospodarcze. Na organizatorach zaś życia społecznego, politycznego i gospodarczego spoczywa obowiązek tworzenia i realizacji przemyślanej strategii budowania i promowania „społeczeństwa informacyjnego”, by przeciwdziałać i minimalizować negatywne skutki uboczne procesów rozwojowych²⁹⁷. Problem alfabetyzacji społecznej w zakresie informatyki staje się obecnie jeszcze poważniejszy i obejmuje nie tylko media cyfrowe, ale także funkcjonowanie człowieka, ich twórcy, użytkownika i ofiary²⁹⁸.

2. Drugi obszar, bardzo powiązany z tym pierwszym, dotyczy **nowego podziału świata, w czym media także odegrały istotną rolę**²⁹⁹. Zrodził się on na początku obecnego tysiąclecia, a przełomowe wydarzenia nastąpiły 11 września 2001 r. Otóż ten nowy proces jest skutkiem kilkudziesięcioletniej konfrontacji ideologicznej pomiędzy „Wschodem” i „Zachodem”, a także dysonansu ekonomicznego pomiędzy „bogatą Północą”, a „biednym Południem”. Ich efektem jest obecna globalna wojna związana z międzynarodowym terroryzmem pomiędzy „Światem Zachodnim”, obejmującym państwa „zachodnie”, a światem ortodoksyjnego islamu³⁰⁰. Do wspomnianych tragicznych wydarzeń należy dodać zamachy i ataki z ostatnich lat w wielu regionach świata o charakterze terrorystycznym. Do symboli tej „wojny” można już zaliczyć Biesłan (Kaukaz), teatr na Bobrowce (Moskwa), metra w Moskwie i Londynie, stacje kolejowe w Madrycie, wyspę Bali w Indonezji, czy też Nalczik w północnym Kaukazie³⁰¹.

3. Kolejny obszar analiz dotyczy **przygotowania wykluczonych społecznie** na całym świecie do życia i pracy w nowym, globalnym społeczeństwie wiedzy. Należy pamiętać, iż technologie są szansą, są wyzwaniem, ale także zagrożeniem. Obszar ten dotyczy przede wszystkim biednych społeczeństw pozostających bez dostępu do wiedzy i najnowszych technologii. Sytuacja w tych państwach, związana z analfabetyzmem i ubóstwem nie pozwala na stawianie czoła nowym wyzwaniom. Kraje te cechujące się także eksplozją demograficzną i niskim poziomem oświaty sanitarnej i opieki zdrowotnej.

4. **Nowe zagrożenia, związane z narkotykami, prostytutką, pedofilią, handlem żywym towarem, mafiami, zorganizowaną przestępczością i innymi patologiami społecznymi oraz problemami wynikającymi z powszechnego niemalże stosowania technologii informacyjnych w przestępczym procederze.**

5. **Uzależnienia od technologii informacyjnych** o negatywnym wpływie nie tylko na stan zdrowia, ale również na rozwój osobowości i kształtowanie postaw. Ten obszar analiz jest szczególnie istotny, gdyż ma bezpośredni związek z rozwojem człowieka i jego społecznym funkcjonowaniem.

²⁹⁶ D. Tapscott, *Gospodarka cyfrowa. Nadzieje i niepokoje ery świadomości cyfrowej*, Warszawa 1998.

²⁹⁷ J. Kisielnicki, H. Sroka, *Systemy informacyjne biznesu*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 1999, s. 313.

²⁹⁸ Zob szerzej: M. Tanaś (pod red.), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*. WSP ZNP i Oficyna Wydawnicza IMPULS. Warszawa-Kraków 2004; M. Tanaś. *Edukacyjne konsekwencje rozwoju środków informatycznych*. [W:] *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*. Praca zbiorowa pod red. H. Kwiatkowskiej i M. Szybisz. Wyd. WSH im A. Gieysztor w Pułtusku. Pułtusk 2003; M Tanaś (pod red.), *Kultura i język mediów*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2007.

²⁹⁹ M. Sokołowski, *Media wobec kulturowych przemian społeczności*, Oficyna Wydawnicza Kastylia, Olsztyn 2003.

³⁰⁰ A. Rashid., *Taliban. Islam Oil and New Great Game in Asia*, IB Tauris, 2001.

³⁰¹ B. Hoffman, *Oblicze terroryzmu*, Wyd. Politeja, Warszawa 1999.

Powyższe zagadnienia mają charakter zbiorczy. Nie wyczerpują one wszystkich możliwości zagrożenia społeczeństw przez świat nowych mediów, gdyż w związku z dynamicznym rozwojem tychże nie jest możliwe określenia rodzących się dopiero niebezpieczeństw.

Obok wymiarów ogólnych nowe media niosą też zagrożenia w aspekcie indywidualnym, z których najważniejsze wydają się wiązać z deficytami emocjonalnymi i utratą więzi uczuciowej z innymi ludźmi. W natłoku środków technicznych człowiek coraz częściej czuje się zagubiony i słaby. Popada w stan braku emocjonalnej stabilności, czuje się ofiarą i niewolnikiem stworzonego przez siebie porządku, tracąc swą autentyczną personalną egzystencję. Korzystanie ze współczesnych mediów cyfrowych powodować też może stres innowacyjny, wyrażającym się w uświadomieniu sobie trudności, przymusu i bezradności w sytuacji, z której nie udaje się wyjść za pomocą rutynowych środków. Prowadzi to zazwyczaj do wzmożonej mobilizacji, a w konsekwencji – wyczerpania i chorób psychicznych. Internauta zbyt często i zbyt długo korzysta z „włóczęgi” w sieci bez sensu i celu, pozbawiając się czasu wolnego. Wybierając samotność w tłumie żeglujących Internautów ogranicza osobowe relacje międzyludzkie. Kreując fałszywą i jakże ułomną tożsamość w świecie wirtualnym zaburza lub wręcz gubi ją w świecie realnym. Groźne są również osobowe skutki manipulacji podejmowanej z różnych pobudek, a realizowanej za pośrednictwem mediów cyfrowych, niosące zubożenie relacji międzyludzkich, obrazu świata oraz własnego w nim miejsca i roli³⁰².

Rejestr niepożądanych konsekwencji osobowych, powodowanych przez nowe media, jest oczywiście znacznie dłuższy i obejmuje zagrożenia:

- 1) zdrowia psychicznego i fizycznego;
- 2) zniewolenie intelektualne;
- 3) niepowodzenia dydaktyczno-wychowawcze;
- 4) odrzuceniem postaw moralnych;
- 5) i inne.

Zagrożenia niesione przez cyberprzestrzeń wiążą się z nieprzystosowaniem w dwóch sferach: tymicznej, czyli uczuciowej i fronicznej, czyli rozumowej³⁰³ „Przystosowanie pierwsze oznacza urozmaicenie i satysfakcję oraz obawy i niepokoje egzystencjalne jednostki, co jest także wykładnikiem zdrowia psychicznego. Przystosowanie drugie oznacza racjonalny ład i precyzję oraz możliwości monotonii i uciążliwości doskonałości intelektualnej. Obie sfery mogą być w konflikcie wzajemnym, a ich harmonia jest wykładnikiem jakości komunikacji człowieka ze światem rzeczy i celowości otwarcia na świat rzeczywisty poza człowiekiem. Zrównoważona harmonia tworzy nas jako osobową odrębność. Skutek tego nazywany bywa potocznie niepowodzeniem lub szczęściem człowieka w życiu”³⁰⁴.

Świat wirtualny umożliwia wreszcie życie bez przestrzegania jakichkolwiek zasad. Zbyt rzadko też są w nim obecne tradycyjne wartości, reguły i normy postępowania. W powszechnym odczuciu rodzi się sprzeczność między światem kultury humanistycznej, a współczesną techniką. Bezkrzytyczne zanurzenie intelektualne i emocjonalne w wirtualnym świecie, we współczesnych technologiach i

³⁰² M. Tanaś: *Pedagogiczne konsekwencje manipulacji w mediach*. [W:] *Manipulacja - media - edukacja*. Praca zbiorowa pod red. Bronisława Siemienieckiego. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2007, s. 215-224.

³⁰³ Thymos – serce, uczucie; phronesis – rozum.

³⁰⁴ W. Wawszczak, *Technika a społeczeństwo*, „*Forum Akademickie*” 3/2007, s.58 – 59.

naukach technicznych bez respektowania sfery kultury humanistycznej prowadzi może do nadmiernego scjentyzmu i kultu nauk we wszystkich sferach życia człowieka. Może też rodzić zagubienie i poczucie braku kontroli nad techniką. Nad wyraz szybki postęp technologiczny przy braku stosownej refleksji intelektualnej sprawia, że odkrycia nauki i ich praktyczne implementacje zdają się często przekraczać możliwości ludzkiej percepcji. Czyni też niemożliwym nadążanie psychiczne za postępem i zmianami, które on wywołuje, oraz ferowanie adekwatnych ocen moralnych.

Przestępcze działania w Internecie ujawniają następujące, spektakularne przykłady:

1. W zakresie e-konta:

- a) 2005 r. - cyberprzestępcy wyprowadzają z polskiego banku ponad milion złotych;
- b) 2006 r. - FBI zatrzymuje Polaka, szefa międzynarodowego, 16 osobowego gangu phisherów;
- c) 2007 r. grupa polskich phisherów kradnie kilkadziesiąt tysięcy złotych z prywatnych kont ponad 250 osób.

2. W 2007 r. jeden przestępca oszukuje **w serwisach aukcyjnych** 1000 osób na 100 tys. złotych. Tylko z policyjnych kronik wynika, że w 2007 i 2008 r. w pocztowych serwisach aukcyjnych zostaje okradzionych kilka tysięcy osób.

3. W latach 2007-2008 rośnie **fala spreparowanych kartek internetowych i profili** rozsyłanych za pomocą poczty internetowej. Z danych darmowych skanerów wynika, że ponad 60 tys. komputerów polskich internautów zostało zainfekowanych złośliwym oprogramowaniem. Faktyczna liczba uszkodzonych jest zapewne kilka razy większa³⁰⁵.

4. Obecnie Internet jest najniebezpieczniejszym **środkiem prania brudnych pieniędzy**. W przyszłości w jeszcze większym stopniu sieć umożliwi operacje finansowe grupom przestępczym, jak również inne działania, polegające na **wykorzystywaniu różnic w zakresie prawa w poszczególnych krajach** przez grupy przestępcze, w tym także – terrorystyczne.

5. Na początku 2008 r. grupa włamywaczy, prawdopodobnie z Chin, w ciągu kilku zaledwie dni zainfekowała ok. 10 tys. stron na kilkuset serwerach.

Pojawia się wiele pytań o dalsze szanse i zagrożenia stwarzane przez nieracjonalne i bezkrytyczne korzystanie z najnowszych technologii. **Obawy mogą budzić zwłaszcza wyprzedzające ludzką świadomość konsekwencje odkryć w zakresie współczesnej genetyki i biotechnologii. Niepokój budzi także ograniczona, a bywa, że i nieskuteczna kontrola arsenałów broni oraz systemów ich zabezpieczeń. Poważnej dyskusji i działań na polu prawa, ale także edukacji wymagają uprawnienia ośrodków władzy i organów ją wspierających w zakresie informatycznych systemów nasłuchu, obserwacji i kontroli. Wykorzystywane obecnie dla ochrony jednostki, bądź instytucji, mogą one stać się narzędziami zniewolenia człowieka w rękach osób nieodpowiedzialnych, bądź grup usiłujących utrzymać lub rozszerzyć swą władzę za wszelką cenę.**

Należy dodać, iż zmiany technologiczne zachodzące w obszarze nowoczesnych technologii przetwarzania informacji są tak dynamiczne i wszechstronne, że człowiek który nie nadąży za nimi,

³⁰⁵ Sieciowe pułapki., Rodzaje internetowych zagrożeń, „PC Format” 5/2008, s.40-44.

coraz bardziej traci kontakt z możliwościami, które te pierwsze dostarczają³⁰⁶. Nauka i jej osiągnięcia powinny przede wszystkim pomagać ludziom w życiu, pomagać zrozumieć rzeczywistość i czynić ją lepszą – łatwiejszą, bardziej bezpieczną. Zmiana jest (i zawsze była) napędzana przez trzy siły: technologię, instytucję i wartości – narzędzia, zasady i normy. Jeśli nie kontrolujemy tych trzech sił bywa, że one kształtują nas.

Z analizy treści szkoleń i konferencji, realizowanych współcześnie w Polsce wynika, iż w niewielkim stopniu podejmuje się na nich tematykę związaną z zagrożeniami świata wirtualnego³⁰⁷. Natomiast w narodowych strategiach, zawartych w Programie Operacyjnym Innowacyjna Gospodarka, obejmującym lata 2007-2013³⁰⁸ i będącym jednym z instrumentów realizacji Narodowych Strategii Ram Odniesienia, określono krajowe ramy interwencji w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności. Przez innowacyjność rozumie się wdrożenie nowości do praktyki gospodarczej lub znaczącego ulepszonego rozwiązania w odniesieniu do produktu (towaru lub usługi), procesu, marketingu lub organizacji. Wśród wybranych obszarów służących budowie i rozwojowi gospodarki opartej na wiedzy wymienia się między innymi:

- 1) infrastrukturę informatyczną nauki,
- 2) rynek IT w Polsce,
- 3) poziom infrastruktury teleinformatycznej kraju,
- 4) poziom rozwoju e-usług administracji publicznej,
- 5) działania z zakresu e-gospodarki,
- 6) e-obywatela.

W obszarach tych bezwzględnie należy dostrzegać również zagrożenia bezpieczeństwa, powodowane przez najnowsze technologie cyfrowe.

NOWE PROBLEMY DO ROZWIĄZANIA PRZEZ WSPÓŁCZESNĄ EDUKACJĘ

Instytucje oświatowe i wychowawcze nie w pełni i nie zawsze realizują nowe zadania, zwłaszcza te, które mieszczą się w polu badań pedagogiki mediów. A przecież już W. Strykowski przypomniał, że w jej ramach „opracowuje się teorie formowania postaw, niezbędnych wychowankowi do takiego odbioru mediów, aby mogły się one przyczynić do wzrostu jego doskonałości duchowej. W związku z tym bada się wpływ mediów na osobowość człowieka oraz ich udział w tworzeniu się różnorodnych środowisk wychowawczych, ze szczególnym uwzględnieniem środowisk specyficznych dla mas mediów, jak np. ikonosfera (...).”³⁰⁹

Dzięki współczesnym mediom nauczyciel, także szkoły wyższej, ma większe możliwości kształtowania postaw, doskonalenia umiejętności i przekazywania wiedzy. Zadania w tym obszarze w nie mniejszym stopniu dotyczą innych instytucji zajmujących się wychowaniem, opieką, profilaktyką i

³⁰⁶ Zob. J. Kosiński (red.), *Przestępczość teleinformatyczna. Materiały z X seminarium naukowego*, Wyd. WSzP, Szczytno 2007.

³⁰⁷ Zob. *Rynek konferencji i szkoleń*, TOP media, marzec 2008.

³⁰⁸ Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka. Narodowe Strategie. Ramy odniesienia 2007-2013, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 1 października 2007.

³⁰⁹ W. Strykowski, *Rozwój pedagogiki medialnej w Polsce w latach 1995 – 2004*. „Rocznik Pedagogiczny” 27/2004, s. 226.

resocjalizacją. Także uczeń, w tym dorosły, korzysta coraz częściej z dostępu do nowych źródeł wiedzy. Z drugiej strony odnotować należy spadek prestiżu szkoły, malejący autorytet nauczyciela i rosnące znaczenie pozaszkolnych źródeł wiedzy, technologii informacyjnych i mediów.

Powstają nowe uczelnie, tworzy się „wirtualny uniwersytet światowy”, doskonalone są założenia, przebieg i organizacja kształcenia na odległość, rozwija się flexible i blended learning (kształcenie elastyczne i komplementarne), tradycyjna biblioteka przeobraża się w centrum informacyjno-medialne. Coraz powszechniej osoby niepełnosprawne mogą skorzystać z szansy, jaką stwarzają upowszechnienie i nowe narzędzia edukacji na odległość. Równocześnie jednak złe stosowanie owych nowoczesnych narzędzi prowadzi do tego, że człowiek zbyt często przestaje być podmiotem oddziaływań pedagogicznych, a staje się ich przedmiotem.

Działania pedagogiczne powinny wypełniać lukę, pomiędzy tradycyjnym, klasycznym systemem i procesem kształcenia, a najnowszymi, innowacyjnymi rozwiązaniami, wynikającymi z zastosowania technologii informacyjnych oraz idei kształcenia ustawicznego. Celowym jest także dbałość o jakość kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz kształcenie nowych kompetencji niezbędnych w społeczeństwie wiedzy. **Zadaniem nadrzędnym powinno być poznawanie, zrozumienie i pełna akceptacja wartości uniwersalnych.**

Wyzwania te wymuszają określone zmiany w kształtowaniu kreatywności i aktywności człowieka, polegające na wzbogaceniu teorii i praktyki edukacyjnej, uwzględniającej obok tradycyjnych rozwiązań oświatowych także media cyfrowe i technologie informacyjne. Przedmiotem badań stać się powinny te problemy człowieka, które wpłynąć mogą na rozumienie przez niego zmieniającego się szybko świata i na społeczeństwo wiedzy, którego człowiek jest elementem, beneficjentem i twórcą. Z wielkim prawdopodobieństwem należy zakładać, że do obecnych problemów, które rodzi rozwój mediów wkrótce dojdą te, które przyniesie rozwój biotechnologii i nanotechnologii.

W sytuacji tej przed instytucjami wychowawczymi i mediami pojawiają się ważne i liczne zadania, wynikające z funkcji teoretycznych i praktycznych. Ich katalog formułować usiłuje pedagogika w postaci następujących zagadnień:

1. Podejmowanie działań mających na celu rozumienie oraz przestrzeganie demokratycznych praw i obowiązków. Ich pomijanie sprzyja skłonności do ksenofobii, nietolerancji i podatności na fundamentalizm.
2. Uświadamianie własnej odrębności, korzeni kulturowych, języka oraz znajomości kultur odmiennych. Poznawanie kultur innych od rodzimej staje się ważnym składnikiem wykształcenia, realizowanego za pomocą mediów i edukację na odległość.
3. Informowanie, wprowadzanie i czynienie zrozumiałymi zasadniczych procesów ekonomicznych, społecznych, kulturowych, politycznych i innych, w tym także inspirowanie decydentów, aby podejmowane przez nich działania uwzględniały konieczność realizacji procesów kształcenia społeczeństw, żyjących z różnymi szybkościami, o specyficznych doświadczeniach historycznych i dążeniach, odmiennych kulturowo, cywilizacyjnie i religijnie.

4. Zapoznanie z procesami globalizacji, czynienie ich zrozumiałymi, wskazywanie kierunków działań antyglobalistów³¹⁰, przedstawianie i komentowanie obopólnej argumentacji i antycypowanie konsekwencji.
5. Kształtowanie świadomości ekologicznej, popularyzowanie dbałości o środowisko naturalne, połączonej z inwestowaniem zarówno w ochronę środowiska, jak i rozwój odnawialnych źródeł energii.

Podstawą owych zadań są stałe, ponadczasowe, uniwersalne wartości. Ich poznanie i respektowanie może zapewnić wielostronny i harmonijny rozwój osobowości, kształtowanie świata wartości i kluczowych umiejętności.

W aspekcie podsumowującym zagadnienie wydaje się słuszne sformułowanie następujących pytań, które muszą zostać poddane refleksji naukowej w najbliższym czasie:

1. Jak niwelować szumy informacyjne komunikacji masowej i medialnej?
2. Co i jak uczynić w toku edukacji, aby negatywne konsekwencje tworzenia się „globalnego społeczeństwa otwartego” w zakresie wymieszania się kultur, ras, narodowości i religii były jak najmniejsze?
3. Jak przygotować młode pokolenia do życia i pracy w przyszłości, aby powstrzymać rosnący dystans pomiędzy tymi, którzy mają dostęp do informacji i tymi, którzy są go pozbawieni?
4. Jakie podejmować działania w skali globalnej, aby nie nastąpiła realizacja totalitarnej utopii: opanowania i kontroli świata przez nieliczne i niejawne międzynarodowe organizacje o przestępczym charakterze?
5. Jaką przyjąć strategię rozwoju tradycyjnego oraz alternatywnego systemu i procesu kształcenia, aby można było skutecznie realizować wszystkie zadania wynikające z nowych wyzwań kulturowych i trendów społecznych?

Obok pytań natury ogólnej istotne wydają się te dotyczące przede wszystkim edukacji z udziałem nowych mediów i ich miejscem:

1. Jak instytucje oświatowo-wychowawcze mają przygotowywać dzieci, młodzież i dorosłych do życia w cyfrowym (wirtualnym) świecie?
2. Jak przeciwdziałać destrukcyjnym zmianom, zachodzącym w różnych sferach osobowości, pod wpływem korzystania z nowych technologii informacyjnych?
3. Jak realizować kształcenie medialne w szkole, obejmujące edukację o mediach, do mediów i przez media?
4. Jaki powinien być katalog kompetencji informatycznych i medialnych nauczyciela akademickiego realizującego zajęcia ze studentami pedagogiki i kierunków nauczycielskich?
5. Kto i jak ma zmieniać tradycyjne specjalności i specjalizacje nauczycieli (pedagogów), kształcących i wychowujących najmłodsze pokolenie dla w zakresie edukacji informatycznej i medialnej oraz dziedzin pokrewnych?

³¹⁰ Szeroki ruch społeczny, który pojawił się w 1999 r. kwestionuje dotychczasową neoliberalną globalizację z jej priorytetem „zysków ponad wszystko”.

6. Jak i w jakim zakresie modernizować studia stacjonarne, ich programy i organizację, jak realizować bez utraty jakości studia na odległość oraz jakie powinny pomiędzy nimi wystąpić związki i zależności?
7. Jakie winny być granice autonomii programowej i organizacyjnej nauczycieli szkolnych i akademickich oraz instytucji oświatowych i naukowo-dydaktycznych?
8. Jak przywracać i kształtować w świecie wirtualnym wartości humanistyczne oraz pożądane społecznie zasady postępowania i zachowania się?

SAFETY AS AN EDUCATIONAL PROBLEM

Security as a pedagogic problem at the beginning of the 21st century, development of information-communicative technologies and security of children and youth, digital media and cyberspace and education, computers and the Internet In the process of education and in a new organization of teaching-learning process, new communication, storage and transform of information tools, and lost, loneliness of a contemporary human, impressions left by cyberspace in its users and their relations with others, media manipulation and human development, media civilization, informative society and humane culture – these are only a few problems discusses in the dissertation. The problems with unquestionable social, economy and scientific significance. Issues, whose solution demands consideration and solid empiric research. Factual significant problems, that are too often absent in the contemporary pedagogy.

Bibliografia

1. Andrzejewska A., *Dziecko w cyberprzestrzeni*, Wyd. Pedagogium, Warszawa 2007.
2. Andrzejewska A., Bednarek J., Szarżała D., *Cyberprzestrzeń – szanse, zagrożenia, uzależnienia*, Wyd. Pedagogium, Warszawa 2007.
3. Bednarek J., *Spółeczeństwo informacyjne i media w opinii osób niepełnosprawnych*, Wyd. APS, Warszawa 2005.
4. Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2006.
5. Bednarek J., *Zagrożenia w cyberprzestrzeni*, [w:] *Patologie społeczne*, Praca zbiorowa pod red. M. Jędrzejki, Wyd. WSH im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2006.
6. Bednarek J., Hasła: „Biała Księga”, „Jakość kształcenia”, „Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli” (współautor M. Sielatycki), „Komputerowe gry dydaktyczne”, „Spółeczeństwo informacyjne”, „Środki masowego przekazu”, „Programy komputerowe zarządzające szkołą” [W:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, Wyd. Żak, Warszawa 2008.
7. Bednarek J., Lubina E., *Edukacja na odległość. Podstawy dydaktyki*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008.
8. Bednarek J., Dobrołowicz W. i in., *Kreatywność w mediach i reklamie*, Wyd. Wszecznica Polska, Warszawa 2007.
9. Bednarek J., Dobrołowicz W., *Kreatywność. Nowe aspekty poznawcze i praktyczne*, Wyd. Wyższa TWP, Warszawa 2005.
10. Bolter J. D., *Komputer: maszyna i narzędzie*, [w:] *Nowe media w komunikacji społecznej w XX wieku*, Praca zbiorowa pod red. M. Hopfinger, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
11. Braun-Gałkowska M., *Media a odbiorca*, „Wychowawca”, nr 11 (107), 2001.
12. Borta J., Markiewicz R., *Główne problemy prawa komputerowego*; Wydawnictwo Naukowo – Techniczne, Warszawa 2003.
13. Cekiera Cz., *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1993.
14. Chmielarz W., *Handel elektroniczny nie tylko w gospodarce wirtualnej*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania, Warszawa 2001.
15. Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Wyd. Jedność, Kielce 2001.
16. Dziewiecki M., *Uzależnienie od komputera i Internetu*, „Wychowawca”, nr 6 (126), 2003.
17. Gajda J., *Media w edukacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2003.
18. Gała A., *Komputerowi chłopcy*, „Edukacja i Dialog”, nr 6, 2003.
19. Guterl F., *Za dużo informacji? Cyber - dzieciaki*, „Newsweek”, nr 36, 2003.

20. Jakubski K. J., *Przestępczość komputerowa – podział i definicja*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 217, 1996-1997.
21. Hankała A., *Psychologiczne i społeczne zagrożenia związane z zastosowaniem mediów i technologii informatycznej w edukacji*, [w:] *Pedagogika @ środki informatyczne i media*, Praca zbiorowa pod red. M Tanasia, Wydawnictwo Impuls, Warszawa – Kraków 2004.
22. Jancik G., *Internetoholizm*, www.eurostudent.pl,
23. Jędrzejko M., *Wizerunek „wolności” w nowych mediach elektronicznych*, Materiały pomocnicze do ćwiczeń z patologii społecznej, Pułtusk 2005.
24. Juszczak S., *Globalna sieć komputerowa – Internet - w edukacji*, [w:] Gajda J., Juszczak S., Siemieniecki B., Wenta K. (red.), *Edukacja Medialna*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2002.
25. Kloch J., *No i po co nam ten Internet*, Biuletyn KSW, 26.04.2003.
26. Kłodecki A., *Przyjaźń z komputerem – korzyść czy zagrożenie*, „Twoje Dziecko”, 06/2000.
27. Kołodziejka D., *Telewizja wpływa na rozwój dziecka*, „Edukacja i Dialog”, nr 3 (136), 2002.
28. Krzyśko M., *Jakim odbiorcą treści telewizyjnych jest młodzież?*, [w:] *Media a edukacja*, III Międzynarodowa Konferencja, Poznań 2000.
29. Laszkowska J., *Niebezpieczne gry z myszką*, „Edukacja i Dialog”, nr 4, 2001.
30. Legutko P., *Internetowy nałóg*, www.kiosk.onet.pl.
31. Lèvy P., *Drugi potop*, [w:] Hopfinger M. (red.), *Nowe media w komunikacji społecznej w XX wieku*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2002.
32. Lubelska K., *Twój szef pilot*, „Polityka”, nr 17 (2398), 2003.
33. Łęska J., Łęski Z., *Pod opieką „komputerowej niani”*, „Edukacja i Dialog”, nr 4, 2001.
34. Łukasz S., *Magia gier wirtualnych*, Wyd. MIKOM, Warszawa 1998.
35. Matuszewska B., *Mass media – szanse i zagrożenia dla edukacji*, „Wychowawca”, nr 6 (114), 2002.
36. Raś D., *Korzystanie z telewizji i komputera a ryzyko ograniczania rozwoju kontaktów społecznych u uczniów*, „Chowanna”, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.
37. Romanowska K., *Druga rewolucja seksualna*, „Newsweek”, 30.11.2003.
38. B. Suchodolski, *Wychowanie mimo wszystko*, WSiP, Warszawa 1990.
39. Szulc R., *Opór wobec zmian*, „Kultura i Edukacja” 01, 1993.
40. Sędzimir B., *Wpływ telewizji na młodzież*, „Wychowawca”, nr 11 (107), 2001.
41. Sieber U., *Przestępczość komputerowa a prawo karne informatyczne w międzynarodowym społeczeństwie informacji i ryzyka*, „Przegląd Policyjny” nr 3, 1995.
42. Stępień A., *Komputer – przyjaciel czy wróg?*, „Edukacja Medialna”, nr 2, 2002.
43. Taboń S., *Wpływ komputera na zdrowie ucznia*, „Edukacja i Dialog”, nr 2, Warszawa 2003.
44. Tanaś M., *Cywilizacja globalna, społeczeństwo informacyjne a kształcenie*. „Kultura i Edukacja”, nr 1, 1999.
45. Tanaś M., *Edukacyjne konsekwencje rozwoju środków informatycznych*, [w:] *Edukacja i dialog w świecie przyszłości*. Praca zbiorowa pod red. H. Kwiatkowskiej i M. Szybisz. Wyd. WSH im A. Gieysztor w Pułtusku. Pułtusk 2003.
46. Tanaś M. (red.), *Kultura i język mediów*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2007.
47. Tanaś M., *Medyczne skutki uboczne kształcenia wspomaganego komputerowo*, „Toruńskie Studia Dydaktyczne”, nr 3 (II), 1993.
48. Tanaś M.: *Pedagogiczne konsekwencje manipulacji w mediach*, [w:] *Manipulacja - media - edukacja*. Praca zbiorowa pod red. B. Siemienieckiego. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2007.
49. Tanaś M. (red.), *Pedagogika @ środki informatyczne i media*. WSP ZNP i Oficyna Wydawnicza IMPULS. Warszawa-Kraków 2004;
50. Tanaś M., *Źródła inspiracji pedagogicznych na progu XXI wieku*. „Edukacja Otwarta” nr 1/2 (5/6), 2002.
51. Wallace P., *Psychologia Internetu*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.

Bibliografia w języku angielskim

1. Bangemann M., *Europe and the Global Information Society. Recommendations to the European Council*, EC 1994.
2. Cohen D., *Richesse du monde, pauvretes des nations*, Flammarion, Paris 1997.
3. Festbach S., Singer B., *Television and Aggression. An Experimental Field Study*, San Francisco 1971.
4. Festinger L., *Theory of Cognitive Dissonance*, New York 1964.
5. Fischer M., *Computerphobia in Adult Learners*, University of Manchester, Manchester 1990.
6. Gordon G., *Communication and Media*, New York 1997.

7. Lynch D. C., Rose, Internet System Handbook, Reading 1993.
8. Porcher L., Television, Culture, Education, Editions Armand-Colin, Paris 1994.
9. Rashid A., Taliban. Islam Oil and New Great Game in Asia, IB Tauris, 2001.
10. Shure A., Educational Publication, Shure Incorporated, Evanston 2002.
11. Tapscott D., Digital Economy, Promotion and Peril in the Age of Net Worket Intelligence, McGraw-Hill 2001.